

Наталія МОРСЬКА

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, докторантка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, morska-n@ukr.net

ПРАВА ЛЮДИНИ: ЦІННІСТЬ ТА ІМПЕРАТИВ У ЧАС ВІЙНИ

Права людини – це позачасова загальнолюдська цінність, найвищий базовий суспільний імператив, а також, це моральні принципи і норми, які мали б слугувати стандартами поведінки людини, регулюватися і захищатися правом держави та міжнародним правом. Якщо вдатися до визначення, то «права людини – це комплекс морально-правових норм, основоположних свобод та юридичних можливостей, які покликані на принципі рівності узгодити свободу окремої людини з вільністю інших членів суспільства. ...У ході людської історії ці моральні норми трансформувалися у чіткі норми права, стали закріплюватися у національному законодавстві країн світу та у різних міжнародних угодах. Відтак, права людини зросли у беззаперечні цінності, гарантовані для реалізації» [1, с. 104]. Незалежно від станів суспільства, суспільних метаморфоз чи потрясінь, права людини мають залишатися егалітарними, універсальними і як на локальному, так і глобальному рівнях має зберігатися їх верховенство.

Російсько-українська війна [2], яка розпочалася ще у лютому 2014 року як збройна агресія РФ проти України, а з 24 лютого 2022 року продовжилася повномасштабним вторгненням рашистів в Україну, актуалізувала питання прав людини і, як лакмусовий папір, проявила реальну картину щодо їх реалізації і захисту, значення і цінності у різних контекстах та рівнях функціонування.

Ситуація війни вивершує два виміри розгляду прав людини: «взаємини між людьми, як рівними істотами» та «відносини між особистістю і державою», а також дві площини: внутрішню – як «реакція самої держави на збройну агресію і загрозу національній безпеці, бажання забезпечити своїх громадян та можливість чіткої, злагодженої діяльності та маневреної відповіді ворогам» та зовнішню – як «порушення авторитарною державою-агресором незалежності України, її європейського цивілізаційного вибору, фундаментальних демократичних цінностей, прав і свобод» [1].

Вимір прав людини як взаємин між людьми як рівноцінними істотами, постають як норми поведінки засновані на принципі рівності й узгодженні свободи окремої людини із свободою інших членів суспільства, є засобом

забезпечення свободи і мають бути доцільними і справедливими. Вимір прав людини як відносини між особою та державою сприяють реалізації цінності окремішньої особистості і обмежують свавілля державної влади.

Вимір прав людини з внутрішньої площини конститується «Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст правового режиму воєнного стану і серед інших правових засад регулює й гарантії прав і свобод людини. Зокрема, ст.1 цього Закону дає чітке визначення воєнного стану, як особливого правового режиму, регламентує відповідні повноваження органів державної влади та військових адміністрацій тощо, а також визначає «тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини...» [1]. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» чітко зазначає «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень ...» [3]. Зокрема, в Указі Президента України у п.3 зазначається, «що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України...» [3]. Серед яких обмеження вільного пересування, вибору місця проживання, контроль документів, засобів зв'язку, перевірка речей, заборона на масові збори і акції, можливе запровадження трудової повинності – залучення до суспільно-корисних робіт та ін.

Вимір прав людини із зовнішньої площини – це «сфера юрисдикції міжнародного гуманітарного права, яке «спрямоване на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях» [1]. «Основний принцип міжнародного гуманітарного права – принцип гуманності, що «об'єднує всі положення у логічно побудовану систему норм, які застосовують під час збройних конфліктів і тісно пов'язані з суміжними галузями міжнародного права» [4]. «Українські реалії засвідчують, що російські загарбники і окупанти ігнорують усі міжнародні закони та нормативно-правові акти і те, як вони діють у відношенні до мирного населення сьогодні в Україні, – це злочин проти людяності» [1].

Недоторканими і невідчужуваними за будь-яких обставин є головне право людини – право на життя, а також, відповідно до Конституції України та міжнародних правових актів, право на: особисту недоторканність, рівність, повагу, гідність, громадянство, житло, справедливий суд та юридичну допомогу. Але як засвідчує реальність, в

умовах війни право людини на життя є найбеззахиснішим. Численні вбивства, викрадення людей, катування, тілесні ушкодження, зґвалтування та інші форми насильства – це порушення права на життя, особисту недоторканність, гідність, повагу рівність... Під час воєнних дій найвразливішою категорією є діти. Зафіксовані численні порушення прав дітей: тисячі викрадених і вивезених українських дітей, їх розлучень з батьками чи родичами, порушення їх права на медичну допомогу, освіту... Від 24 лютого 2022 року згідно даних «офіційно зафіксовано 21 965 жертв серед цивільного населення України, зокрема 8 231 особу було вбито окупантами та 13 734 - поранено. Серед загиблих 3 664 чоловіки, 2 173 жінки, 260 хлопчиків та 203 дівчинки. Стало ще 31 дитини та 1 900 дорослих поки не встановлено. Поранено 413 хлопчиків та 295 дівчаток, а також 271 дитину, стать якої поки не вдалося встановити. В ООН наголошують, що реальні цифри значно вищі, оскільки отримання інформації з деяких місць, де велися інтенсивні бойові дії, затримується, а багато повідомлень все ще чекають на підтвердження» [5].

Висновок постає у запитанні: так що ж у ХХІ ст., які акти, національні чи міжнародні кодекси здатні виступити фундаментальним та непорушним виміром прав людини для людини, тим гарантом, що дозволить зберігати людині життя і забезпечить право на цінність її людськості ?

ЛІТЕРАТУРА

1. Морська Н.Л. «Права людини в умовах воєнного часу» // Російсько-українська війна: право, безпека, світ [Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 29-30 квітня 2022 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 357 с. С .104-108.
2. Василенко В. А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки [Архівовано 29 листопада 2014 у Wayback Machine.] // Український. Тиждень, 2014, № 42. С. 28-42.
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://minre.gov.ua/rubric/mizhnarodne-gumanitarne-pravo>.
5. Бережанський Ігор. Названо кількість українців, яких вбили окупанти РФ за час повномасштабної війни. URL: <https://tsn.ua/ato/nazvano-kilkist-ukrayinciv-yakih-vbili-okupanti-rf-za-chas-povnomasshtabnoyi-viyini-2285053.html>